

LARYSA LUKIANOWA

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0982-6162>

Instytut Edukacji Pedagogicznej i Oświaty Dorosłych imienia Iwana Ziaziuna Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy

larysa.lukianova@gmail.com

LEILA SULTANOWA

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-3324-6926>

Instytut Edukacji Pedagogicznej i Oświaty Dorosłych imienia Iwana Ziaziuna Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy

leilasultanova22.07@gmail.com

*WPŁYW PANDEMII COVID-19 NA SZKOLNICTWO WYŻSZE I SPOSOBY
PRZEZWYCIĘŻANIA JEJ KONSEKWENCJI W KRAJOWEJ I ZAGRANICZNEJ
PRZESTRZENI EDUKACYJNEJ*

Adnotacja:

W artykule przeanalizowano badania europejskich i ukraińskich organizacji edukacyjnych poświęcone kwestii wpływu pandemii COVID-19 na szkolnictwo wyższe w celu zidentyfikowania negatywnych i pozytywnych konsekwencji oraz potencjalnych możliwości systemu szkolnictwa wyższego. Przedmiotem badania jest funkcjonowanie systemu szkolnictwa wyższego w warunkach pandemii. Zagadnienia badawcze obejmowały: wpływ pandemii COVID-19 na naukę i szkolnictwo wyższe na poziomie globalnym i regionalnym; ekonomiczne konsekwencje pandemii COVID-19 dla uczelni; wpływ pandemii COVID-19 na interakcję studentów i wykładowców.

Do wyznaczenia głównych kierunków badań wykorzystano następujące metody badawcze: analiza wtórna i interpretacja wyników sondaży socjologicznych; usystematyzowanie i klasyfikacja wykorzystanego materiału teoretycznego i faktologicznego; analiza doświadczeń funkcjonowania szkolnictwa wyższego w warunkach alarmowego przejścia do kształcenia zdalnego; analiza porównawcza z doświadczeniem zagranicznym; analiza prognostyczna w celu określenia perspektyw dalszych badań.

Na podstawie przeanalizowanych raportów i badań europejskich i ukraińskich organizacji edukacyjnych dotyczących wpływu pandemii COVID-19 na szkolnictwo wyższe zidentyfikowano następujące przyczyny negatywnych konsekwencji: nagłe przejście do uczenia się i nauczania na odległość; problemy związane z umiędzynarodowieniem i mobilnością akademicką; nieufność do wyników badań naukowych; zawieszenie współpracy uczelni z różnymi organizacjami; zmniejszenie wysokości finansowania edukacji; utrata aktualności kształcenia długoterminowego; brak gotowości wykładowców i studentów do nauczania na odległość; zakłócenia w organizacji procesu edukacyjnego; brak interaktywnej współpracy między studentem a wykładowcą; brak odpowiednich form kontroli i obiektywnej oceny; nieodpowiednie zaopatrzenie materialno-techniczne. Jednak edukacja narodowa ma potencjalne możliwości do odnowy. Dla efektywnego funkcjonowania systemu szkolnictwa wyższego konieczne jest przeprowadzenie autoanalizy, która pozwoli instytucjom edukacyjnym przetestować skuteczność istniejących rozwiązań cyfrowych, określić ich potrzeby w zakresie modernizacji technologicznej, zapewnić przekwalifikowanie wykładowców, zidentyfikować strategię dalszego rozwoju, ustabilizować edukację i wyprowadzić ją na nowy poziom jakości.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, szkolnictwo wyższe, uczelnie wyższe, wykładowca, student.

*THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON HIGHER EDUCATION AND WAYS TO OVERCOME
ITS CONSEQUENCES IN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL EDUCATION SPACE*

Annotation:

The present article analyses research by European and Ukrainian educational organizations on the issue of the impact of the COVID-19 pandemic on higher education in order to identify negative and positive consequences and potential opportunities for the higher education system. The subject of the study is the functioning of the higher education system under pandemic conditions. The research issues included: the impact of the COVID-19 pandemic on science and higher education at global and regional levels; the economic consequences of the COVID-19 pandemic for universities; the impact of the COVID-19 pandemic on student and lecturer interaction.

The following research methods were used to determine the main directions of the research: secondary analysis and interpretation of the results of sociological surveys; systematization and classification of the

theoretical and factual material used; analysis of the experience of higher education functioning under the conditions of the alert transition to distance learning; comparative analysis with foreign experience; predictive analysis to determine the prospects for further research.

Based on the analyzed reports and studies of European and Ukrainian educational organizations on the impact of the COVID-19 pandemic on higher education, the following causes of negative consequences were identified: sudden shift to distance learning and teaching; problems related to internationalization and academic mobility; distrust of scientific research results; suspension of university cooperation with various organizations; reduction of the amount of education funding; loss of validity of long-term education; lack of readiness of lecturers and students for distance learning; disruptions in the organization of the educational process; lack of interactive cooperation between student and lecturer; lack of appropriate forms of control and objective assessment; inadequate material and technical supplies. However, national education has potential for renewal. For the effective functioning of the higher education system, it is necessary to conduct a self-analysis that will allow educational institutions to test the effectiveness of existing digital solutions, identify their needs for technological modernization, provide retraining of lecturers, identify strategies for further development, stabilize education and bring it to a new level of quality.

Keywords: COVID-19 pandemic, higher education, universities, lecturer, student.

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ВИЩУ ОСВІТУ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЇЇ НАСЛІДКІВ У ВІТЧИЗНЯНОМУ І ЗАРУБІЖНОМУ ОСВІТЬОГО ПРОСТОРИ

Анотація:

У статті проаналізовано дослідження європейських та українських освітніх організацій присвячені проблемі впливу пандемії COVID-19 на вищу освіту з метою виявлення негативних та позитивних наслідків та потенційних можливостей системи вищої освіти. Предметом дослідження є функціонування системи вищої освіти в умовах пандемії. Дослідницькими питаннями стали: вплив пандемії COVID-19 на науку та вищу освіту на глобальному та регіональному рівнях; економічні наслідки пандемії COVID-19 для університетів; вплив пандемії COVID-19 на взаємодію студентів і викладачів.

Для визначення основних напрямів дослідження використано такі методи дослідження: вторинний аналіз та інтерпретація результатів соціологічних опитувань; систематизація та класифікація використаного теоретичного і фактологічного матеріалу; аналіз досвіду функціонування вищої освіти в умовах екстремального переходу на дистанційний режим; порівняльний аналіз із зарубіжним досвідом; прогностичний аналіз для визначення перспектив подальших досліджень.

На основі проаналізованих звітів да досліджень європейських і українських освітніх організацій щодо впливу пандемії COVID-19 на вищу освіту виявлено такі причини негативних наслідків як: екстремний перехід на дистанційне навчання і викладання; проблеми пов'язані з інтернаціоналізацією і академічною мобільністю; недовіра до результатів наукових досліджень; припинення співпраці університетів з різними організаціями; зменшення обсягів фінансування сфери освіти; втрата актуальності довготривалої освіти; неготовність викладачів і студентів до дистанційного навчання; збій у організації освітнього процесу; брак інтерактивної взаємодії студента і викладача; відсутність адекватних форм контролю та об'єктивного оцінювання; не належне матеріально-технічне забезпечення. Однак національна освіта має потенційні можливості для оновлення. Для ефективного функціонування системи вищої освіти необхідно здійснити самоаналіз, який дозволить закладам освіти випробувати ефективність наявних цифрових рішень, визначити свої потреби в технологічній модернізації, забезпечити перепідготовку викладачів, визначити стратегії подальшого розвитку, стабілізувати освітню сферу та вивести її на новий рівень якості.

Ключові слова: пандемії COVID-19, вища освіта, заклади вищої освіти, викладач, студент.

Pandemia COVID-19 w znaczący sposób wpłynęła na zdecydowaną większość form interakcji i współpracy ludzkości, istotnie zmieniła obraz świata, wymusiła konieczność adaptacji do nowych warunków, spowodowała destabilizację społeczną i gospodarczą, zniszczyła poczucie bezpieczeństwa ludzkiego życia. Do branży, które ucierpiały najbardziej, niewątpliwie należy edukacja, a w szczególności jej ogniwo – szkolnictwo wyższe.

Przez stosunkowo krótki czas różne organizacje edukacyjne przeprowadziły badania, które pozwalają na przeanalizowanie wpływu pandemii COVID-19 na szkolnictwo wyższe.

W przeprowadzonych badaniach wizualizuje się kilka obszarów, wśród których najważniejsze, naszym zdaniem, to:

- wpływ pandemii COVID-19 na naukę i szkolnictwo wyższe (Regional/National Perspectives on the Impact of COVID-19 on Higher Education, 2020; Aksoy, C.G., Eichengreen, B., Saka, O., 2020; Auswirkungen der Corona-Pandemie auf Hochschulen und Studium». Hessisches Ministerium für Wissenschaft und Kunst, 2020; Studie: «Lernen unter COVID-19 Bedingungen», 2020; Marinoni, G., Land, H. van't, Jensen, T., 2020; Schmermund, K., 2021; Altbach, Ph.G. (Ed.), 2020; Bai-Yun, C., 2020; COVID-19 and higher education: Today and tomorrow. Impact analysis, policy responses and recommendations, 2020; Sultanova L., Milto L. and Zheludenko M., 2021);
- konsekwencje pandemii COVID-19 dla uczelni (How Universities are Addressing the Coronavirus. Crisis and Moving Forward, 2020; Corona-Folgen für die internationale Hochschulwelt. DAAD, 2020; Jump, P., 2020; Баранников, К., Лешуков, О., Назайкинская, О., Суханова, Е., Фрумин, И., 2020);
- wpływ pandemii COVID-19 na studentów i wykładowców (Global Learner Survey, 2020; COVID-19 Social Science Lab, 2020; So sehen die Lehrkräfte die Corona-Krise in der Bildung, 2020; Як живе молодь України у час COVID-19?, 2020).

W szczególności w latach 2019-2020 Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów (The International Association of Universities) zainicjowało przeprowadzenie globalnego badania w celu analizy sytuacji w szkolnictwie wyższym na poziomie regionalnym i krajowym w Azji, Europie i Ameryce Północnej (Regional/National Perspectives on the Impact of COVID-19 on Higher Education, 2020), w oparciu o wyniki którego opublikowano dwa raporty:

1. Raport z pierwszego globalnego sondażu przeprowadzonego przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów na temat wpływu COVID-19 na szkolnictwo wyższe na całym świecie (The IAU First Global Survey Report on the impact of COVID-19 on Higher Education around the World).

2. Raport na temat regionalnych i krajowych perspektyw dotyczących wpływu COVID-19 na szkolnictwo wyższe (Regional and National Perspectives on the Impact of COVID-19 on Higher Education).

Oba raporty skupiają się na analizie krótkoterminowych następstw pandemii dla szkolnictwa wyższego w wymiarze globalnym. Unikalność badania przeprowadzonego przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów jest próbą odzwierciedlenia wpływu

COVID-19 na szkolnictwo wyższe na poziomie globalnym, analizując działalność uczelni na całym świecie. Sondaż ten nie jest kompletną ani wyczerpującą analizą wpływu COVID-19 na szkolnictwo wyższe. Jest to jednak pierwsza analiza zjawiska zarówno na poziomie globalnym, jak i regionalnym. W wyniku sondażu przeanalizowano 424 pełne odpowiedzi, otrzymane z instytucji szkolnictwa wyższego w 109 krajach (cztery regiony świata: Afryka, Ameryka, Azja i Pacyfik, Europa oraz dwa specjalne regiony administracyjne Chin (Hongkong i Makao)).

Na podstawie analizowanych raportów i badań europejskich i ukraińskich organizacji edukacyjnych dotyczących wpływu pandemii COVID-19 na szkolnictwo wyższe zidentyfikowano, usystematyzowano i opisano przyczyny negatywnych skutków.

Wpływ pandemii COVID-19 na naukę i szkolnictwo wyższe wynika z szybkiego przejścia do uczenia się i nauczania na odległość; problemów związanych z umiędzynarodowieniem i mobilnością akademicką; nieufności do wyników badań naukowych; zaprzestaniem współpracy uczelni z różnymi organizacjami.

Alarmowe przejście do uczenia się i nauczania na odległość. Badanie pokazuje, że COVID-19 negatywnie wpłynął na prawie wszystkie instytucje szkolnictwa wyższego. Ponad połowa z nich zaprzestała działalności lub została całkowicie zamknięta. Inne przeszły na kształcenie na odległość, mimo problemów z infrastrukturą techniczną, kompetencjami i problemami związanymi ze specyfiką poszczególnych kierunków kształcenia. Niektóre instytucje edukacyjne z powodzeniem praktykowały edukację na odległość jeszcze przed ogłoszeniem kwarantanny. Jednak większość z nich wykonywała swoją główną działalność w ramach studiów stacjonarnych i/lub zaocznych.

Problemy związane z umiędzynarodowieniem i mobilnością akademicką. Zamknięcie granic doprowadziło do gwałtownego spadku mobilności akademickiej i finansowania projektów międzynarodowych. Najczęstszą konsekwencją COVID-19 było odwołanie podróży międzynarodowych oraz odwołanie lub przełożenie konferencji naukowych. Jednocześnie wymuszone przejście na uczenie się na odległość otworzyło nowe, bardziej elastyczne możliwości kształcenia (uczenie mieszane lub hybrydowe, połączenie uczenia się synchronicznego z uczeniem się asynchronicznym). COVID-19 zwiększył mobilność wirtualną i/lub wspólną naukę w Internecie jako alternatywę dla fizycznej mobilności studentów.

Należy również zauważyć, że do mobilności akademickiej można zaliczyć problem uczenia się studentów, wśród której znajduje się szczególna kategoria – studenci ze specjalnymi potrzebami. Tacy studenci wymagają wsparcia rodziny i odpowiednich pracowników.

Trudności pojawiły się również dla studentów zagranicznych, którzy zostali zmuszeni do zawieszenia studiów lub pozostania w obcym kraju na okres kwarantanny.

Nieufność do badań naukowych. Wraz z rozprzestrzenianiem się COVID-19 wzrosła nieufność opinii publicznej do badań naukowych. Autorzy publikacji «Revenge of the Experts: Will COVID-19 Renew or Diminish Public Trust in Science?» (Aksoy, C.G., Eichengreen, B., Saka, O., 2020) zauważają, że pandemia COVID-19 zakwestionowała wartość badań naukowych. Autorzy zbadali wpływ poprzednich epidemii na zaufanie ludzi do nauki i naukowców i odkryli, że epidemie nie wpływają na poglądy ludzi na naukę i działalność naukową. Oznacza to, że konieczne jest zaangażowanie się w naukę, pomimo epidemii, a także w badania nad chorobami, jako ważny element nauki. Spada jednak zaufanie do naukowców i wyników ich pracy. Jednym ze sposobów rozwiązania tej sytuacji jest zapewnienie otwartego dostępu do badań naukowych.

Powstrzymanie współpracy uczelni z różnymi organizacjami. Znaczenie współpracy z różnymi organizacjami dostrzegają edukatorzy ze wszystkich analizowanych krajów. Są przecież dyscypliny, które wymagają pracy laboratoryjnej, doświadczenia praktycznego i współpracy zewnętrznej. Dlatego kształcenie na odległość nie może zapewnić skutecznego opanowania wszystkich dyscyplin bez wyjątku. W czasie pandemii COVID-19 niektóre uczelnie zostały zmuszone do zawieszenia współpracy ze względu na niemożność fizycznej obecności oraz w związku z pogarszającą się sytuacją ekonomiczną organizacji. W rezultacie część z nich zaprzestała swojej działalności. Jednak wielu uczelniom udało się utrzymać ten kierunek pracy, aby zapewnić opanowanie przez studentów praktycznych umiejętności zawodowych.

Negatywne konsekwencje pandemii COVID-19 dla uczelni wynikają z ograniczenia wysokości finansowania dziedziny edukacji i utraty aktualności kształcenia długoterminowego.

Zmniejszenie wysokości finansowania dziedziny edukacji. Ekonomiczny wymiar zagadnienia polega na tym, że edukacja funkcjonuje kosztem finansowania ze strony państwa, studentów zagranicznych, studentów kształcących się na zasadzie odpłatności oraz własnych źródeł uczelni. Ponadto placówki edukacyjne otrzymują pieniądze, które studenci płacą za akademiki, jedzenie, wpływy z dzierżawy kawiarni, stołówek studenckich, sklepów z pamiątkami i księgarni. Pandemia COVID-19 radykalnie zmieniła ten obraz. Udział studentów zagranicznych znacznie spada na całym świecie, wszystkie inne pozycje dochodów też się kurczą. Spada również poziom możliwości materialnych studentów ze względu na obiektywne uwarunkowania społeczne i sytuację na rynku pracy.

Na Ukrainie liczba studentów zagranicznych będących potencjalnym zasobem finansowym w roku akademickim 2019-2020 wyniosła ponad 63 tys. W wyniku COVID-19 udział studentów zagranicznych spada na całym świecie, w tym na Ukrainie, co oznacza ograniczenie przepływów finansowych. Praktyka czołowych światowych uniwersytetów pokazuje straty finansowe na dużą skalę (Українські національні новини, 2019). Należy rozumieć, że edukacja jest biznesem, który znacząco wpływa na poziom rozwoju gospodarczego państwa na obecnym etapie i zakłada fundamenty dla stabilności finansowej państwa w przyszłości.

Utrata aktualności kształcenia długoterminowego. Obecnie czas trwania studiów wyższych waha się od 4 do 5,5-6 lat. Biorąc pod uwagę szybkie tempo rozwoju społeczeństwa, ten okres kształcenia wkrótce straci na znaczeniu. Przecież edukacja powinna koncentrować się na zawodach, na które będzie zapotrzebowanie za 10 lat. Zamiast tego, dzisiejszy system edukacji koncentruje się na zawodach, które są popularne dziś, a specjalizacje zdobywane przez długi okres studiów często tracą na znaczeniu jeszcze przed otrzymaniem dyplomu. Z raportu Dell Technologies wynika, że 85% specjalności, które w 2030 roku będą opanowywać generacje Z i Alfa, nie zostało jeszcze wynalezionych (Профспілка працівників освіти і науки України, 2020). Ponadto szkolnictwo wyższe staje się coraz mniej dostępne dla przeciętnego człowieka, ponieważ wymaga znacznych nakładów finansowych. W tym kontekście warto podkreślić ogromny potencjał firm, które organizują bezpłatne kursy, seminaria, szkolenia i dzięki temu mają szansę zapewnić sobie wykwalifikowaną kadrę.

Uczelnie mają teraz przewagę konkurencyjną nad innymi rodzajami kształcenia, ponieważ wiele firm wciąż wymaga dyplomu ukończenia studiów wyższych. Jednak są już wszystkie przesłanki, że ta ważna zaleta może wkrótce zniknąć (Пристай, Д., 2020).

Wpływ pandemii COVID-19 na studentów i wykładowców wynika z braku gotowości wykładowców i studentów do nauczania na odległość; zakłóceń w organizacji procesu edukacyjnego; braku interaktywnej interakcji między studentem a wykładowcą; braku odpowiednich form kontroli i obiektywnej oceny; nienależytego zaopatrzenia materialno-technicznego.

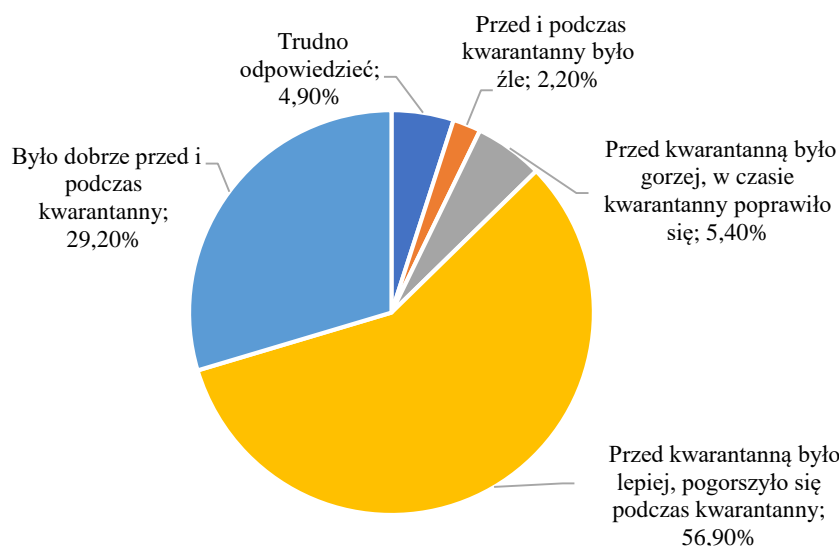
Analizując wpływ pandemii COVID-19 na studentów i wykładowców, warto zwrócić uwagę na badanie «Jak żyje młodzież Ukrainy podczas COVID-19?» (Як живе молодь України у час COVID-19?, 2020).

Autorzy dostrzegają uwarunkowanie negatywnego wpływu COVID-19 na studentów i wykładowców z wielu powodów. Wśród nich są:

Brak gotowości wykładowców i studentów do nauczania na odległość. Wraz z początkiem kwarantanny znaczna liczba wykładowców praktycznie zaprzestała swojej działalności. Nauczanie sprowadzało się do tego, że studentom wysyłano zadania do samodzielnej nauki bez żadnego wyjaśniania materiału. W niektórych przypadkach wyjaśniano tylko najważniejsze tematy (znaczną część materiału ulegała pominięciu).

Uważamy, że taka sytuacja wynika przede wszystkim z braku przygotowania metodycznego wykładowców właśnie do nauczania na odległość, ponieważ kształcenie na odległość wymaga specjalnego przeszkolenia wykładowcy. Metody nauczania, które są odpowiednie dla studiów stacjonarnych, nie nadają się do nauczania na odległość. Dlatego często wszystkie zajęcia odbywają się w formie monologu ze strony wykładowcy i samodzielnej pracy ze strony studenta.

Zakłócenia w organizacji procesu edukacyjnego. Zdecydowana większość instytucji edukacyjnych uległa zdezorientowaniu na początku kwarantanny. Doszło do zakłóceń

w organizacji procesu edukacyjnego. Ponad połowa respondentów (57%) zauważyła pojawienie się problemów z terminowością, dostępnością i zrozumiałością wymagań dla kadry dydaktycznej (Rys. 1). Za przyczynę zakłóceń w organizacji procesu edukacyjnego badacze uważają brak w wielu placówkach oświatowej ujednoliconej platformy do pracy z uczestnikami procesu edukacyjnego. Studenci zostali zmuszeni do dostosowania się do wygodnych dla wykładowcy kanałów komunikacji.

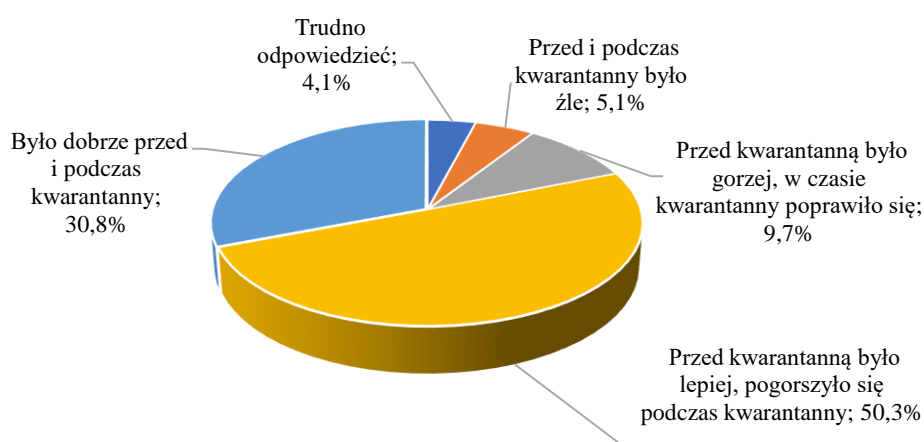
Rys. 1. Organizacja procesu edukacyjnego (Як живе молодь України у час COVID-19?, 2020)

Należy zauważyć, że niektóre instytucje edukacyjne pracowały na ujednoczonej platformie. Większość z nich korzystała z bezpłatnego serwisu internetowego do nauczania na odległość Google Classroom, która łączy usługi Google Disc, Google Docs, Gmail, Calender i inne. Google Classroom jest jednym ze skutecznych sposobów rozwiązywania problemów edukacyjnych, ponieważ służy jako środowisko metodyczne, programowe, techniczne, informacyjne i organizacyjne.

Aktywne korzystanie z Google Classroom, który istnieje od 2014 roku, rozpoczęło się w czasie, gdy instytucje edukacyjne w skali krajowej i światowej zostały zmuszone do zaprzestania procesu uczenia się twarzą w twarz. Statystyki wykorzystania Google Classroom w okresie koronawirusa są dość przekonujące. Według BBC News na dzień 30 marca 2020 roku liczba pobrań wynosiła ponad 50 mln, ale do marca 2020 r. Google Classroom nie znajdował się nawet w pierwszej setce aplikacji edukacyjnych (Sultanova L., Tsiuniak, O., Milto, L. ... & and Uchitel, A., 2021).

Inną przyczyną zakłóceń w organizacji procesu edukacyjnego było nieuregulowane obciążenie wykładowców i studentów. Odnotowuje to 48,1% studentów szkół wyższych. Sytuacja była spowodowana koniecznością realizacji planu w krótkim terminie ze względu na fakt, że proces edukacyjny został zawieszony i wznowiony dopiero po dwóch lub czterech tygodniach od ogłoszenia kwarantanny (Як живе молодь України у час COVID-19?, 2020, С. 19-20).

Brak interaktywnej interakcji między studentem a wykładowcą. Komplikacje w odbiorze materiału z powodu braku interaktywności (*opóźniona informacja zwrotna od wykładowcy*) (Rys. 2).

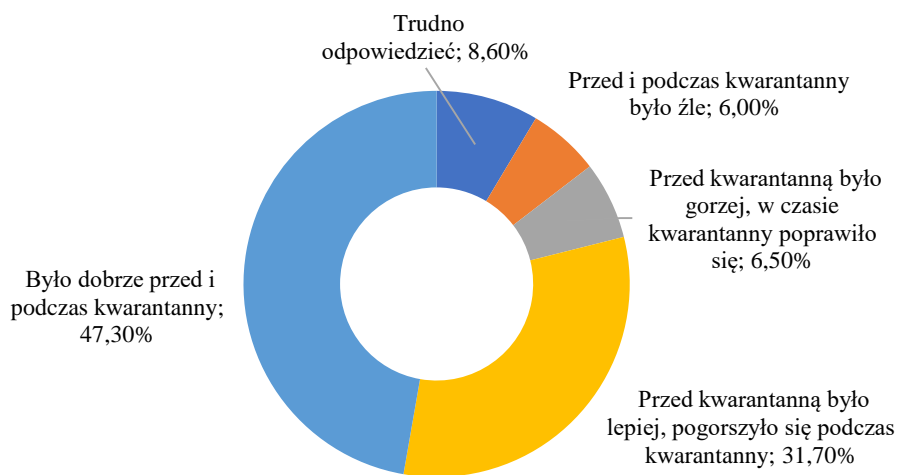

Rys. 2. Informacje zwrotne od kadry nauczycielskiej (Як живе молодь України у час COVID-19?, 2020)

Zgadając się z tym poglądem, dodamy, że problem braku łączności ma też wymiar psychologiczny. W warunkach społeczeństwa cyfrowego studenci mają ograniczony dostęp do infrastruktury cyfrowej i Internetu i automatycznie znajdują się w izolacji społecznej, co powoduje nierówności społeczne, problemy emocjonalne i psychologiczne. Największym wyzwaniem dla wykładowców było opanowanie umiejętności korzystania z platform cyfrowych i technologii chmurowych w bardzo krótkim czasie. Do tego nadmierne napięcie w społeczeństwie, brak wiarygodnych informacji, nowe zadania robocze, nieprzygotowanie kadry dydaktycznej i studentów do nowej rzeczywistości, komunikacji w trybie 24/7, brak kultury komunikacji cyfrowej – to tylko niektóre stresory dla wykładowców i studentów.

W warunkach pandemii wykładowcy i studenci zmuszeni są do pracy w godzinach nadliczbowych, normalny tryb pracy został zakłócony, nie są przestrzegane normy sanitarne dla czasu, który osoba może spędzać w Internecie. Dlatego psycholodzy i lekarze mówią o «dziecie cyfrowej» jako sposobie utrzymania stabilności psychicznej i emocjonalnej, a także zdrowia fizycznego.

Brak odpowiednich form kontroli i obiektywnej oceny. Nieobiektywną ocenę wyników pracy studentów odnotowało 31,7% studiujących. Jednocześnie 51,8% respondentów przyznaje się do spadku uczciwości podczas pisania testów/prac modułowych (Rys. 3).

Rys. 3. Sprawiedliwość oceniania wiedzy przez nauczycieli/wykładowców ((Як живе молодь України у час COVID-19?, 2020)

Należy zauważyć, że środki kontrolne są obiektywnym wskaźnikiem i indykatorem sukcesu całego procesu edukacyjnego. Obejmują one nie tylko formy kontroli, ale także tzw.

etap wstępny, do którego zaliczamy również formy zadań, prezentację materiału edukacyjnego, objętość, czas na jego opracowanie, z uwzględnieniem grupy docelowej itd.

Oczywiście formy kontroli muszą się zmienić w celu zapewnienia większej obiektywności. Szczególnej uwagi wymaga obiektywność przeprowadzenia środków kontrolnych (egzaminów, zaliczeń, obrony prac dyplomowych itp.). Dlatego też udane doświadczenia uczelni w krajach europejskich powinny być wykorzystywane przez krajowy (ukraiński) system edukacji. Przecież opracowanie form kontroli jest zjawiskiem złożonym, które opiera się na wielu elementach, w tym na stosunku studentów uczelni wyższych zarówno do form kształcenia, jak i form kontroli.

Brak zaopatrzenia materialno-technicznego. Brak zaopatrzenia materialno-technicznego dla organizacji procesu edukacyjnego dobrej jakości (mowa o dostępności sieci i szybkości Internetu, dostępności laptopów czy smartfonów; dotyczy to nie tylko obszarów wiejskich, ale także miast).

W warunkach społeczeństwa cyfrowego osoby z ograniczonym dostępem do infrastruktury cyfrowej automatycznie znajdują się w izolacji społecznej, co jest przyczyną nierówności społecznych. Raport Stowarzyszenia Socjologicznego stwierdza, że »...cyfrowa nierówność ogranicza wszystkie znaczące szanse życiowe dla ludzi oderwanych od wirtualnej rzeczywistości, masywów i przepływów informacji, które pozwalają na korzystanie z wielu dóbr współczesnej cywilizacji» (Соціологічна асоціація України, 2018). Ponadto sukces w społeczeństwie związany jest z Internetem w szerokim rozumieniu oraz z gadżetami w wąskim znaczeniu jako narzędziami pracy, źródłami informacji i sposobem samorealizacji. Oznacza to, że państwo na poziomie ustawodawstwa musi zapewnić dostęp do infrastruktury cyfrowej wszystkim warstwom społeczeństwa, niezależnie od pochodzenia społecznego, poziomu intelektualnego, możliwości finansowych. Ale dostęp do infrastruktury cyfrowej nie ogranicza się automatycznie do dostępu do Internetu. Powinno to być kompleksowe podejście do wypełniania platform, optymalnego zestawu narzędzi do pracy z platformami, opracowywanie metod określania kryteriów wydajności i tak dalej.

I na temat szkolnictwa wyższego. Pandemia w rzeczywistości zaostriżyła problem równego dostępu do edukacji. Brak lub niewłaściwy stan techniki komputerowej, Internetu (np. na terenach wiejskich) uniemożliwia korzystanie z edukacji na odległość, co jest bezpośrednim przejawem «przepaści cyfrowej» lub «nierówności cyfrowej». Generalnie problem nierówności w dostępie do informacji występuje we wszystkich krajach, a pandemia COVID-19 tylko go zaostriżyła. Nierówność informacyjna jest bezpośrednio związana z aktualizacją zagrożeń i problemów adaptacji społeczeństwa do dynamiki procesów

informacyjnych zarówno na poziomie zbiorowym, jak i indywidualnym – od państw i regionów, do poszczególnych ludzi, którzy ze względu na różne czynniki (związane z wiekiem, fizjologiczne, społeczne) doznają nierówności w opanowaniu zasobów informacyjnych i możliwości ich wykorzystania.

Według oficjalnych danych Narodowej Komisji ds. Regulacji Państwowej w zakresie Komunikacji i Informatyzacji na Ukrainie, 1,4 mln z 5 mln, czyli 27% abonentów stacjonarnego szerokopasmowego dostępu do Internetu jest skoncentrowanych w Kijowie, a wraz z obwodem kijowskim jest ich ponad 30%, choć w regionie stołecznym mieszka tylko 11% ludności kraju. Sytuacja ta znacznie pogłębia nierówność praw i szans ludności oraz prowadzi do niesprawiedliwości społecznej i dysproporcji gospodarczej (Шелест, О., 2017). Sytuacja nie uległa dużym zmianom w 2020 roku. Według badania Ministerstwa Cyfrowej Transformacji Ukrainy, 65% wsi nie ma szerokopasmowego dostępu do Internetu (Економічна правда, 2020). Obserwowana jest jednak pozytywna tendencja. Wiceminister Transformacji Cyfrowej ds. rozwoju infrastruktury cyfrowej Ołeksandr Szelest oświadczył, że w planach Ministerstwa na 2021 r. jest zapewnienie stacjonarnego dostępu do Internetu dla 3 tysięcy wsi (Шелест, О., 2021).

Drugim problemem jest oprogramowanie. Nawet przy występowaniu niezbędnego sprzętu instalowanie oprogramowania do nauczania na odległość powoduje trudności po stronie użytkowników. Przejście na kształcenie na odległość okazało się jedynym sposobem kontynuowania nauki. W okresie kwarantanny wielu wykładowców i studentów po raz pierwszy zaczęło wykorzystywać technologie cyfrowe do uczenia się i nauczania w pełnym zakresie. W badaniu «Rethinking Education in the Digital Age», przeprowadzonym na zlecenie Parlamentu Europejskiego w 2020 roku, stwierdzono, że centralnym zagadnieniem nowoczesnej polityki powinno być ponowne przemyślenie edukacji w epoce technologii cyfrowych, a mianowicie: tylko edukacja może kształcić wykwalifikowanych specjalistów w warunkach powstawania nowych zawodów i transformacji na rynku pracy; edukacja tworzy przesłanki do integracji społecznej i równego udziału obywateli w warunkach demokracji cyfrowej (Europarlament, 2020).

Tak więc na Ukrainie, podobnie jak w innych krajach, szkolnictwo wyższe doznało negatywnego wpływu pandemii COVID-19. Jednak organizacje edukacyjne i środowisko pedagogiczne skumulowały wysiłki, aby zapewnić efektywne funkcjonowanie szkolnictwa wyższego w sytuacji pandemii.

Tym samym w celu ochrony praw do edukacji w tym okresie UNESCO powołało Globalną Koalicję Edukacji (Microsoft, GSMA, Weidong, Google, Facebook, Zoom, KPMG,

Coursera), której celem jest zapewnienie odpowiedniego poziomu edukacji poprzez partnerstwo i wzajemną wymianę (UNESCO, 2020). Do głównych zadań koalicji należy także: rozwiązanie zagadnień związanych z Internetem i treściami, dostarczanie cyfrowych narzędzi do edukacji, ochrona prywatności i przestrzegania standardów etycznych, poszerzanie wiedzy technicznej, zarządzanie cyfrowym uczeniem się, mobilizowanie zasobów i wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie nauczania zdalnego.

Na poziomie krajowym opracowano dokumenty normatywne, które umożliwiły przejście na zdalny tryb pracy. Zajęcia edukacyjne prowadzone są w trzech formatach: asynchronicznym lub zaocznym (studenci uczą się w dogodnym dla nich czasie zgodnie z terminami określonymi w programie); synchronicznym – format ten zakłada równoczesny udział w kształceniu wykładowców i studentów; hybrydowym – połączenie synchronicznego i asynchronicznego formatu kształcenia w zależności od potrzeb.

Wsparcie i udział państwa i administracji publicznej na wszystkich szczeblach zapewniono poprzez wdrożenie zasad edukacji cyfrowej.

W instytucjach szkolnictwa wyższego organizowane jest wsparcie informacyjne dla wykładowców i studentów, zapewnione są możliwości do rozwoju cyfrowych umiejętności i kompetencji wykładowców. Poszczególne problemy kompetencji cyfrowych rozwiązywano poprzez wprowadzenie krótkoterminowych form doskonalenia zawodowego wykładowców.

Nadal aktualne pozostają kwestie opracowywania nowych modeli i form uczenia się, transformacji i elastyczności przestrzeni edukacyjnej, poszerzania granic edukacyjnych, zwiększania liczby zasobów do zasięgania informacji, uwalniania nowego potencjału edukacji, wykładowców i studentów, obniżania kosztów otrzymania wykształcenia itp.

Wyjątkowa sytuacja, która zaistniała w obecnych czasach, ma potencjalne szanse, by wyprowadzić edukację ze strefy komfortu. Właściwa autodiagnoza i autoanaliza pozwolą instytucjom edukacyjnym na przetestowanie skuteczności istniejących rozwiązań cyfrowych, określenie swoich potrzeb w zakresie modernizacji technologicznej, zapewnienie przekwalifikowania wykładowców, określenie strategii dalszego rozwoju, ustabilizowanie sfery edukacyjnej i jej przeniesienie na nowy poziom jakości.

Perspektywy badania. Za najważniejsze i wymagające szczególnej uwagi zarówno naukowców, jak i praktyków uważamy kwestie związane z psychologicznym, technologicznym, metodologicznym brakiem gotowości wykładowcy do nauczania online na uczelniach wyższych; różne podejścia do eliminowania nierówności informacyjnych; opanowanie i usprawnianie umiejętności pracy z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi; uzasadnienie teoretycznych podejść do organizacji nauczania

hybrydowego; identyfikację i charakterystykę zasobów nauczania hybrydowego, mobilizację zasobów psychologicznych, technologicznych i metodologicznych w celu praktycznego wdrażania nauczania hybrydowego na uczelniach wyższych.

Bibliografia

- Aksoy, C.G., Eichengreen, B., Saka, O. (2020). *Revenge of the Experts: Will COVID-19 Renew or Diminish Public Trust in Science?* Pobrane z: https://www.systemicrisk.ac.uk/sites/default/files/downloads/publications/dp-96_0.pdf (data dostępu: 2020).
- Altbach, Ph.G. (Ed.) (2020). *International Higher Education (2020). Number 102. SPECIAL ISSUE 2020.* Pobrane z: <https://www.internationalhighereducation.net/api-v1/article/!/action/getPdfOfArticle/articleID/2922/productID/29/filename/article-id-2922.pdf> (data dostępu: 2020).
- Auswirkungen der Corona-Pandemie auf Hochschulen und Studium (2020). *Hessisches Ministerium für Wissenschaft und Kunst.* Pobrane z: <https://wissenschaft.hessen.de/presse/corona-centerpage/auswirkungen-der-corona-pandemie-auf-hochschulen-und-studium> (data dostępu: 2020).
- Bai-Yun, C. (2020). *The Effects of COVID-19 on International Secondary Assessment.* Pobrane z: <https://www.naric.org.uk/downloads/The%20Effects%20of%20COVID-19%20on%20International%20Secondary%20Assessment%20-%20UK%20NARIC.pdf> (data dostępu: 2020).
- Corona-Folgen für die internationale Hochschulwelt: Studien & Prognosen (2020). *Deutscher Akademischer Austauschdienst.* Pobrane z: <https://www.daad.de/de/infos-services-fuer-hochschulen/kompetenzzentrum/corona-folgen-fuer-die-internationale-hochschulwelt-studien-prognosen/> (data dostępu: 2020).
- COVID-19 and higher education: Today and tomorrow. Impact analysis, policy responses and recommendations. April 9, 2020. (2020). *UNESCO.* Pobrane z: <http://www.iesalc.unesco.org/en/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-EN-090420-2.pdf> (data dostępu: 2020).
- COVID-19 Social Science Lab. (2020). <http://www.covidsoclab.org/> (data dostępu: 2020).
- Europarlament. (2020). *Rethinking Education in the Digital Age.* Pobrane z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641528/EPRS_STU\(2020\)641528_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641528/EPRS_STU(2020)641528_EN.pdf) (data dostępu: 2020).
- Global Learner Survey. August 2020. (2020). 56 p. Pobrane z: https://www.pearson.com/content/dam/one-dot-com/one-dot-com/global/Files/news/gls/Pearson_Global-Learners-Survey_2020_FINAL.pdf (data dostępu: 2020).
- How Universities are Addressing the Coronavirus Crisis and Moving Forward. 14 July 2020. (2020). Pobrane z: <http://www.tsu.ru/upload/iblock/otchet%20QS.pdf> (data dostępu: 2020).
- Jump, P. (2020). *The Leaders Survey: Will Covid-19 leave universities in intensive care?* Pobrane z: <https://www.timeshighereducation.com/features/leaders-survey-will-covid-19-leave-universities-intensive-care#survey-answer> (data dostępu: 2020).
- Marinoni, G., Land, H. Van't, Jensen, T. (2020). *The impact of COVID-19 on higher education around the world.* Pobrane z: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_the_survey_report_final_may_2020.pdf (data dostępu: 2020).

- Regional/National Perspectives on the Impact of COVID-19 on Higher Education (2020). *International Association of Universities*. Pobrane z: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid-19_regional_perspectives_on_the_impact_of_covid-19_on_he_july_2020.pdf (data dostępu: 2020).
- Schmermund K. Wenn das digitale Studium zur Belastung wird. *Forschung & Lehre*. So sehen Lehrkräfte die Corona-Krise in der Bildung (2020). *FOBIZZ. (Ein digitales Fortbildungszentrum für Lehrkräfte rund um IT, Medien und Digitalisierung)*. Pobrane z: <https://fobizz.com/umfrage-ergebnisse-so-sehen-lehrkraefte-die-corona-krise-in-der-bildung/> (data dostępu: 2020).
- Studie zur Gesundheit von Studierenden in Zeiten der Corona-Pandemie (2020).
- Studie: «Lernen unter COVID-19 Bedingungen» (2020). *Universität Wien*. Pobrane z: <https://lernencovid19.univie.ac.at/> (data dostępu: 2020).
- Sultanova L., Milto L. and Zheludenko M. (2021). The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Development of Higher Education, *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2021. 46, pp. 132-147. Pobrane z: <https://www.journals.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/24720/23983> (data dostępu: 2021).
- DOI: 10.15388/ActPaed.46.2021.9.
- Sultanova L., Tsiuniak, O., Milto, L., Zheludenko, M., Lyktei, L., Petrenko, L. and Uchitel, A. (2021). The potential of Google Classroom web service for lecturers of higher educational establishments under pandemic conditions. *Proceedings of the 8th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2020) at CEUR Workshop Proceedings, vol. 2879, 346-365*. Pobrane z: <http://ceur-ws.org/Vol-2879/paper19.pdf> (data dostępu: 2021).
- UNESCO (2020) Global Coalition for Education. Pobrane z: https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf (data dostępu: 2020).
- Баранников, К., Лешуков, О., Назайкинская, О., Суханова, Е., Фруммин, И. (2020). *Уроки «Стресс-теста»: вузы в условиях пандемии и после неё: аналитический доклад: Доклад разработан по инициативе Минобрнауки России, июнь 2020*. Pobrane z: https://drive.google.com/file/d/1GMcBIoP8ITzE_WDVh4nFksX6lceotZY3/view (data dostępu: 2020).
- Економічна правда (2020). Більше 65% сіл не покриті широкодіагновим доступом до інтернету – Мінцифри. Pobrane z: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/07/30/663522/> (data dostępu: 2020).
- Пристай, Д. (2020). У чому проблема вищої освіти та в якому напрямку їй варто рухатися. *Суспільне*, 19 вересня 2020 р. Pobrane z: <https://suspilne.media/80090-kudizvertatisa-hvorim-na-covid-19-u-akih-nemaє-simejnogo-likara-poasnuє-golova-moz/> (data dostępu: 2020).
- Профспілка працівників освіти і науки України. (2020). Як COVID-19 може змінити освіту майбутніх поколінь. Pobrane z: <https://pon.org.ua/novyny/7840-yak-covid-19-mozhe-zmniti-osvtu-maybutnh-pokoln.html> (data dostępu: 2020).
- Соціологічна асоціація України. (2018). Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством. Pobrane z: http://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018_.pdf (data dostępu: 2018).
- Українські національні новини. Інформаційне агентство (2019). Стало відомо скільки іноземних студентів навчається в Україні. Pobrane z: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1834227-stalo-vidomo-skilki-inozemnikh-studentiv-navchayetsya-v-ukrayini> (data dostępu: 2019).

- Шелест О. (2017) Чому Україна відстає від світу за забезпеченістю населення Інтернетом. Pobrane z: <https://delo.ua/business/ukrajina-vidstaje-vid-svitu-za-zabezpechinistju-naselennja-inter-331808/> (data dostępu: 2017).
- Шелест О. (2021). У 2021 Мінцифра планує забезпечити доступом до фіксованого інтернету 3 тис. сіл. *Міністерство на Комітет цифрової трансформації України*. Pobrane z: <https://thedigital.gov.ua/news/holeksandr-shelest-u-2021-mintsifra-planue-zabezpechiti-dostupom-do-fiksovanogo-internetu-3-tis-sil> (data dostępu: 2021).
- Як живе молодь України у час COVID-19? (2020). Pobrane z: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/COVID-19-impact-on-youth-in-Ukraine.html (data dostępu: 2020).